

Mövzu 7

Gömrük Statistikası

Plan

- 1.Xarici ticarətin gömrük statistikasının metodologiyası
- 2.Gömrük statistikasının göstəriciləri
- 3.Gömrük statistikası göstəricilərinin mənbəyi
- 4.Gömrük statistikası göstəricilərinin araşdırılması və işlənmə üsulları

Gömrük statistikası

Statistika elmdir.Statistika dedikdə bu və ya digər proses yaxud hadisələrin ölçülərini,səviyyəsini və həcmi səciyyələndirən rəqəmlər qrupu başa düşülməlidir.Ayrı-ayrı faktların qeydiyyatına uçot deyilir.

Xarici iqtisadi əlaqələrin statistikasında əsas məsələ ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin vəziyyəti və inkişafı barədə onun kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarını vəhdət şəkildə təqdim etməkdir.

Xarici ticarətin gömrük statistikasında:

-ödənc vasitəsi kimi istifadə edilməyən qızıl,gümüş və başqa qiymətli metalların ixracının(idxalının)

-dövriyyədə olmayan qiymətli kağızların,banknot və pulların ixracının(idxalının)

-BMT-nin texniki yardım fonduna payı,həmçinin bağışlama və əvəzsiz yardım kimi verilən malların;

-xarici gəmilərin,təyyarələrin və yük avtomobilləri üçün satılmış bunker yanacağı,ərzaq və materialların uçotu aparılır.

Miqdar uçotu beynəlxalq dövriyyəni daha dolğun əks etdirir.Beynəlxalq ticarətdə malların əksəriyyəti çəki vahidləri ilə ölçülür:ton,sentner,kiloqram,ingilis funtu və s.Bu halda mallar ya brutto,ya da netto çəki ilə hesablanabilir.

Brutto çəki-malın qabı(tarası)ilə birgə çəkisidir.

Netto çəki-malın daxili və xarici qabsız(tarasız)təmiz çəkisidir.

Xarici ticarətin gömrük statistikasında malların miqdar uçotu netto çəki ilə aparılır.

Xarici ticarətin gömrük statistikasının metodologiyası.

Vahid metodologiyanın tətbiq edilməsi MDB ölkələrində beynəlxalq metodoloji standartlara,mal nomenklaturalarına və iqtisadi təsnifatlandırıcılara əsaslanan yeni informasiya sistemlərinin yaradılması üçün zəmindir.

Xarici ticarət üzrə göstəricilərin yığılması,hesablanması üzrə metodologiya olmadan xarici ticarətdə baş verən prosesləri öyrənmək mümkün deyil.Bundan başqa metodologiyanın xüsusiyyətləri ölkələr arasında xarici ticarət göstəricilərin qarşılıqlı müqayisəsindəki çətinliklərin səbəblərini açmağa imkan verir.

Beynəlxalq statistika təcrübəsində idxal-ixrac əməliyyatlarının uçotunun iki sistemi-“ümumi” və “xüsusi” qəbul edilmişdir.

Xarici ticarətin gömrük statistikasında nəzərə alınan malların dairəsi kifayət qədər tam olmalı,transit yüklər istisna olunmaqla ölkəyə gətirilən və ölkədən çıxarılan bütün malları və material qiymətlərini əhatə etməlidir.

Adətən mal kateqoriyalarının üç növünü ayırd edirlər:

- xarici ticarətin gömrük statistikasına daxil edilməli olan malların;
- bu statistikadan çıxarılmalı olan mallar;
- ayrıca hesaba alınan mallar

Gömrük statistikasının göstəriciləri

Xarici ticarətin gömrük statistikasının formalaşdırılmasında aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilir.

- hesabat dövrü
- yük axınının istiqaməti(idxal,yaxud ixrac)
- idxalda mənşə ölkəsi
- ixracda təyinat ölkəsi

- statistik dəyər
- malın kodu və adı
- xalis çəkisi(netto)
- əlavə ölçü vahidlərinin kodu və adı
- əlavə ölçü vahidləri ilə miqdar
- sövdələşmənin xüsusiyyətləri
- görük rejiminin növü
- mal göndərən(alanın) kateqoriyası

Bu göstəricilər xarici ticarətin gömrük statistikasına üzrə dövrü nəşrləri hazırlamağa, müxtəlif analitik tədqiqatlar aparmağa, xüsusilə xarici ticarətin inkişafını öyrənməyə, idxal-ixrac əməliyyatlarının xarici iqtisadi əlaqə iştirakçılarının müxtəlif kateqoriyaları üzrə analizi aparmağa imkan verir.

Məsələn: eyni mal müxtəlif qiymətə malik ola bilər.

Əgər bilavasitə istehsal müəssisəsindən buraxılırsa daha aşağı qiymətə-təyinat mətəqəsində daha yuxarı qiymətə olur. Çünki, mal istehsalçıdan istehlakçıya doğru hərəkət etdikcə onun dəyərində daşınma, sığorta və s. xərclər əlavə edilir. Buna görə də müqayisə edilə biləcək göstəricilər almaq üçün malların qiymətləri vahid bazisə görə hesablanmalıdır.

Xarici ticarətin görük statistikasında malların uçotu.

- idxal üzrə-ŞİF(dəyər, sığorta, frant)qiymətləri
- ixrac üzrə -FOB və ya DAF şərtlərə görə müəyyənləşdirilir.

Gömrük statistikasının göstəricilərinin mənbəyi

Xarici ticarətin gömrük statistikasına və gömrük ödənciləri statistikasının göstəricilərinin əsas mənbəti Yük Gömrük Bəyannaməsidir(YGB). YGB Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhəddindən keçirilən yüklər barədə operativ məlumatlar almağa imkan verir.

Gömrük bəyannaməsi xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsi üsullarından biridir.

Bəyanətmə xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları tərəfindən həyata keçirilir, gömrük təşkilatı isə həm bəyanətmə prosesinə, həm də bəyannamədə göstərilən məlumatların dəqiqliyinə dövlət nəzarəti həyata keçirilir.

YGB-nin doldurulması və qəbulu əməliyyatları bitdikdən sonra ilkin statistik hesabat formaları və çıxış formaları hazırlanır.

Çıxış statistik məlumatlar aylıq, rüblük və illik hesabatlara daxil edilir.

Rüblük və illik hesabatlar aşağıdakı məlumatları özündə əks etdirir.

-AR-nın xarici ticarətin ümumi yekun

-ayrı-ayrı ölkələrlə xarici ticarətin yekunları

-XİFMN mal qrupları üzrə AR-nın idxalı və ixracı

Azərbaycan Respublikasının ölkələr və mallar üzrə idxal və ixracı

-xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının kateqoriyaları üzrə idxal və ixrac

Gömrük statistikasının göstəricilərinin araşdırılması və işlənmə üsulları

Bu üsullardan ən çox istifadə olunanları aşağıdakılardır;

1) statistik cəmlənmə və qruplaşdırma

2) qrafik üsul

4) indeks üsulu

3) balans üsulu

5) amil (faktor) üsulu

Statistik cəmlənmə və qruplaşdırma üsulu

Gömrük statistikasının YGB əsasında alınan ilkin rəqəmlər statistik araşdırmaya məruz qalır.

Statistik cəmlənməyə və qruplaşdırmaya misal olaraq gömrükxanalar tərəfindən təqdim edilən statistik hesabatların giriş formalarını göstərmək olar. Verilmiş halda Azərbaycan gömrük sistemi üçün xarakterik cəhət bu göstəricilərin məlumat daşıyıcılara DGK gömrük statistikasına və təhlili idarəsinə çatdırılmasıdır (modem rabitədən istifadə olunur).

Qrafik üsuldən gömrük statistikasında həm öyrənilən halın qavranılmasının asanlaşdırılması, həm də statistik göstəricilərin ümumiləşdirilməsi və analizi məqsədi ilə istifadə edilir.

Gömrük statistikasında qrafik üsulla obyektlərin miqdar göstəriciləri və onların dinamikası, struktur dəyişikliklər, müqayisə edilən göstəricilər və s. əks etdirilir.

Balans üsulu xarici ticarət dövriyyəsi və gömrük ödəmələri barədə məlumatlar üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Əgər saldo müsbətdirsə (ixrac idxalı üstələyirsə), xarici ticarət balansı aktiv mənfidirsə yəni idxal ixracı üstələyirsə, ticarət balansı passiv hesab edilir. İdxalla ixracın bərabərliyinə netto-balans deyilir.

Gömrük statistikasında indeks üsulu iki növə bölünür: fərdi (sadə) və ümumi (mürəkkəb) indekslər.

Fərdi indeks-gömrük statistikasını göstəricilərinin müəyyən vaxt ərzində dəyişməsinə göstərən nisbi qiymətdir. $i = X_1/X_0$ X_1 -cari dövrdə gömrük statistikasını göstəriciləri, X_0 bazisdə amil fakt. Bu üsulun mahiyyəti gömrük statistikasının müvafiq obyektlərinin mövcud vəziyyəti və inkişafına təsir edən amillərin tədqiq edilməsindən ibarətdir. Bu üsulda ilk mərhələ olaraq idxal və ixracın tədqiq edilən göstəriciləri seçilir.

-ölkənin ixrac və idxalının cəm göstəriciləri

-mal qrupları, yaxud ölkələr səviyyəsində yekun göstəricilər

-ayrı-ayrı mallara aid göstəricilər.

Amil (faktor) üsulu həm gömrük statistika obyektlərini iqtisadi analizi, həm də ixrac və idxal proqnozlarının hazırlanmasında, gömrük ödəmələrinin dövlət büdcəsinin gəlir hissəsində payının dəyərləndirilməsində və s. geniş tətbiq edilir.